

keustapauksissa. Kirjallisuusluettelo palvelee erityisen hyvin niitä lukijoita, jotka eivät ole itse tutkijoita, mutta etsivät silti hieman pidemmälle menevää erityistietoa jonkun piispan osalta.

Arvosteltavana on siis kokonaisuutena arvioiden varsin kelvollinen tietopaketti Turun piispoista Pyhästä Henrikistä lähes nykypäivään. Kuitenkin arvostelija jää miettimään muutamaa toimituksellista ratkaisua. Miksi osa piispoista on jätetty ilman omaa käsittelyä? Kirjan kokonaispituus on suhteellisen vaatimattomat kaksisataa tekstisivua, joista oman osansa ottavat kuvat. Näin ollen tilanpuute tuskin olisi pakottanut jättämään pois osan piispoista.

Keskiajan piispoista voidaan tietenkin ajatella, että osasta heistä yksinkertaisesti tiedetään liian vähän mielekkään elämäkerran laatimiseksi. Tämä argumentti ei kuitenkaan koske kaikkia keskiaikaisia piispoja, jotka on jätetty tästä teoksesta pois. Esimerkiksi Bero tai Björn Balkista olisi tietoa ollut saatavilla riittävästi lyhyeen elämäkertaan.

Kysyä sopii myös, miksi Mikko Juvan jälkeiset piispat ovat systemaattisesti jätetty kirjan ulkopuolelle? Haluaako tekijä jättää edelleen hengissä olevien John Vikströmin ja Jukka Paarman piispuuskausien arvioimisen myöhempään diskreettisyysistä? Etenkin Vikströmin piispuuskauden monet kirjon kannalta syvälliset muutokset (virsikirja, uusi Raamatunkäännös, kirkkolain uudistus ja naispappeus) olisivat tehneet tästä elämäkerrasta erityisen kiinnostavan lisän teokselle.

Joku voisi myös moittia mukaan valittujen elämäkertojen suppeutta. Esimerkiksi Jakob Tengströmin viiden sivun mittainen elämäkerta on itse asiassa suppeampi kuin *Kansallisbiografiaan* sisältyvä Matti Klingenin kirjoittama. Heinisen kirja painii kuitenkin eri sarjassa kuin *Kansallisbiografia*, joka on hinnoiteltu ulottumattomiin suurimmalle osalle lukevasta yleisöstä. Monet eivät myöskään osaa tai voi lu-

kea *Kansallisbiografiaa* internet-versiona. Kaikki Turun piispojen elämäkerrat eivät sitä paitsi sisälly *Kansallisbiografian* maksuttomaan verkkoversioon. Sen vuoksi käsillä olevalle teokselle löytyy varmasti oma lukijakuntansa. Toki hieman enemmänkin olisi Tengströmistä ja monesta muusta piispasta lukenut.

Edellä mainituista teoksen rajausta ja vähemmässä määrin sen käytännön toteuttamista koskevista kriittisistä huomautuksista riippumatta, on vielä kerran todettava, että Heinisen teos on kokonaisuutena arvellen hyvä ja tarpeellinen hanke. Turun piispa-/arkkipiispa-instituutio on jatkuvuudeltaan aintukertainen Suomen historiassa ja sellaisenaan hyvinkin oman kirjansa arvoinen. Toivoa sopii, että kirja löytää tiensä muuallekin kuin evankelisluterilaisten seurakuntien kirkkoherranvirastojen hyllyille.

JUSSI HANSKA
DOS., HÄMEENLINNA

MIKA WALTARI Totuus Virosta, Latviasta ja Liettuasta. Kolmas painos. Helsinki: WSOY 2008. 185 s.

Kirjailija Mika Waltarin (1908–1979) syntymän 100-vuotismuisto vuonna 2008 nosti runsaasti esille hänen tuotantoaan. Välittömästi toisen maailmansodan jälkeen kielletyksi kirjaksi määritelty kirjailijan Baltian neuvostomiehitystä 1941 selvittävä teos tuli myös päivänvaloon. Baltian historian tutkijoille kirja on toki ollut tuttu, mutta nyt suuri yleisö voi arvioida Waltarin historiakuvaa uusimman tutkimuksen valossa.

Kuten tunnettua Mika Waltari toimi talvi- ja jatkosodan aikana valtion tiedotuselinten palveluksessa. Hän laati satoja artikkeleita sekä toimitti ja julkaisi kirjoja. Tunnettu teos *Neuvostovakoilun varjossa* ilmestyi 1942. Waltari kirjoitti Baltian kohtalosta myös *Maaseudun Tu-*

levaisuudessa (28.6.1941) ja *Suomen Kuvalehdessä* (19.7.1941).

Baltian maiden miehitystä koskeva teos ilmestyi keväällä 1941. Waltari julkaisi sen nimimerkillä Nauticus. Teos naomioitiin Ruotsissa julkaistuksi. Esipuhe on päivätty Malmössä 12.4.1941. Kustantajaksi mainitaan Förlaget Balticum. Kirjoittaja paljastuu kuitenkin suomalaiseksi jo alkulauseessa, joka on suunnattu ”maanmiehilleni, suomalaisille lukijoille”.

Toimiessaan Valtion tiedotuslaitoksessa” Waltarilla oli käytössään ensikäden lähteet Baltian tapahtumista 1940–1941. Hän pystyi käyttämään muun muassa sotilastiedustelun ja valtiollisen poliisin raportteja sekä tapahtumien silminnäköjoiden ja diplomaattien selostuksia. Waltari käytti eräänä lähteenään Liettuan kohtaloa kuvaavaa Ignas J. Shceyniuksen Ruotsissa jo 1940 julkaistua teosta *Den röda floden stiger*. Se ilmestyi Reino Silvannon suomentamana 1942 nimellä *Punainen tulva nousee*. Virolaisen tiedemiehen ja Suomen tuntijan August Annistin nimimerkillä Jaan Siiras julkaisemaa *Viro neuvostokurimuksessa* -teosta Waltari ei liene käyttänyt; sehän julkaistiin Suomessa vasta 1942.

Onko Waltarin luoma kuva Baltian kohtalosta uskottava olemassaolevan tietämyksen valossa? Historiantutkimus on Baltiassa panostanut viimeisen 20 vuoden aikana määrätietoisesti kommunistisen terrorin vuosien tutkimukseen. Juuri vuosien 1940–1941 tapahtumia on paljon selvitelty. Keskeinen kysymys on ollut, kuinka se (miehitys) oikein tapahtui?

Professori Seppo Zetterberg, Suomen ylivoimainen ekspertti Viron historiantutkimuksen saralla, on kirjoittanut esipuheen Waltarin teoksen uuteen painokseen. Hän pitää teosta klassikkona. Nykytietämyksen valossa teos on hänen mukaansa totuudenmukainen. Zetterberg toteaa kyllä uuden tutkimuksen tarkentavan ja syventävän Nauticuksen piirtämää yleiskuvaa, mutta ei sitä olennaisesti muuttavan.

Olen samaa mieltä. Waltari piirtää historiallisesti luotettavan kuvan, vaikka teoksella olikin aikoinaan oma propagandistinen tehtävänsä. Se oli eräänlainen varoitus Suomelle siitä, mitä myöntyminen Neuvostoliiton vaatimuksiin olisi merkinnyt 1939–1940. Nauticuksen kirjoittaessa kirjaansa Baltiassa oli jo paljastunut stalinismin todellisuus. Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyys oli menetetty. Toisinajattelijoiden vainot ja perusoikeuksien rajoittamiset masensivat mieliä alentuvan elintason siivittämänä. Proletariaatin diktatuuri merkitsi tiukkaa Neuvostoliiton kuristusotetta. Poliitiikan raa'assa realismissa ei idealisteilla ollut käyttöä: kansallinen kommunismi oli mahdottomuus.

Baltian maiden kohtalonvuosi 1940–1941 järkytti suomalaisia. Moskovan lähettiläs J. K. Paasikivi toteisi jo heinäkuussa 1940 ulkoministeri Rolf Wittingille, että tapahtumat Baltiassa olivat ”hervittävä”. Baltian miehitys ja sen toteuttamisen tapaa oli saanut kokeneen poliitikon ”yötä päivää ajattelemaan tätä vakavaa asiaa”.

Kirja on käännetty liettuaksi. Se julkaistiin jo 2005 Vilnassa. Kun Waltarin nuoruudenteoksin kuuluva *Suuri illusio* ilmestyi viroksi käännettynä 2005, kerrotaan suuren humanistin ja kirjailijan Jaan Krossin lausahtaneen: ”Jah, jah, kaikkea te käännätte, mutta miksi ette käännä Totuus Virosta, Latviasta ja Liettuasta...”. Jo edesmenneen Krossin toivomus toteutui vihdoin vuonna 2008, kun Ene Kaaberin kääntämä *Tõde Eestist, Lätist ja Leedust* näki päivänvalon.

Mika Waltari käsittelee niukasti kirkollisen elämän kehitystä stalinismin puristuksessa. Kommunistaista kasvatuspolitiikkaa pohtiessaan hän viittaa neuvostojärjestelmän ateistisiin tavoitteisiin. Lyhyessä luvussa Huomioita kirkon asemasta Neuvosto-Virossa (s. 168–170) Waltari kertoo uskonnonvapauden rajoituksista, pappeihin kohdistuvista taloudellisista sanktioista ja laajamittaisesta uskonnonvastaisesta

taistelusta. Samassa yhteydessä hän kertoo myös uudesta uskonnollisuuden noususta, joka on monesti tyypillistä poliittis-yhteiskunnallisina kriisiaikoina. Nuoriso oli aikaisempaa enemmän ryhtynyt käymään kirkossa. Ehtoollisella käynti oli lisääntynyt. Kiinnostavaa on myös se Waltarin kertoma tieto, että Viron maaseudulla neuvostotähteä kutsuttiin ”pedon merkiksi”. Esikatologinen ajantulkinta nousee usein myös kriisiaikoina esille.

Waltarin kirja ei ole vain historiallinen ajankuva välirauhan ajan valtion tiedotustoiminnasta tai maailmanmaineeseen yltäneen akateemikon monipuolisesti rönsyilleen kirjailijauran eräs maa-merkki. Kirja on välttämätön lähihistorian kertauskirja, jotta emme unohtaisi stalinismin rikoksia ihmisytytä vastaan. Monipuolistuvan Baltian lähihistorian tutkimuksessa meidän on muistettava se, mitä kommunistiseen ideologiaan olennaisesti liittynyt proletariaatin diktatuuri alueella tarkoitti tai mitä seurauksia Neuvostoliiton miehitysarmeijan vanavedessä toteutetulla teollistamis- ja väestöpolitiikalla on alueella yhä tänään.

Taistelu historiasta ja patsaista joka tapauksessa jatkuu. Baltian maat ja Venäjä ovat pystyneet purkamaan joitakin poliittisia miinojaan myös diplomatian keinoin.

JOUKO TALONEN
PROF., VANTAA

RUTH TSOFFAR
The Stains of Culture: An Ethno-Reading of Karaite Jewish Women. Detroit: Wayne University Press, 2006. 245 s.

Ruth Tsoffarin teos käsittelee karaiittiseen juutalaiseen yhteisöön kuuluvien naisten suhtautumista rituaaliseen puhtauteen. Valtavirtajuutalaisuudesta eli rabbiinisesta

juutalaisuudesta poiketen karaiittiset juutalaiset hylkäävät raamatun jälkeisen suullisen Tooran (Mishna ja Talmud). Tutkimus on toteutettu egyptiläislähtöisen karaiittisen yhteisön parissa San Franciscon lahden alueella Kaliforniassa ja perustuu useiden naisten haastatteluihin 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Egyptin karaiitit emigroitivat Yhdysvaltoihin ja Israeliin vuoden 1956 Suezin kriisin ja vuoden 1967 kuuden päivän sodan jälkeen. Koska karaiittinen laki kieltää väestönlaskennan, yhteisön määrä perustuu arvioon. Heitä arvellaan olevan muutama tuhat henkeä.

Teoksen kahdeksassa luvussa Tsoffar käsittelee muun muassa karaiittisen juutalaisuuden historiaa, San Franciscon karaiittiyhteisön taustaa, äidiltä tyttarelle välittyvien puhtauskäsitteiden omaksumista sekä rituaalisesti epäpuhtaan naisvartalon ja puhtaan yhteisön välistä jännitettä. Juuri rituaalisen puhtauden ylläpitäjänä naisen rooli on yhteisön kannalta erittäin keskeinen: naisen rituaalinen puhtaus määrittää koko yhteisön puhtauden asteen.

Tsoffar yhdistää tutkimuksessaan eri tieteenaloja, erityisesti etnografista kulttuurintutkimusta ja feminististä kirjallisuuskritiikkiä. Tsoffar lähestyy tutkimuskohteitaan ”lukijoina”, jotka tulkitsevat eri ”tekstejä” ja erityisesti Tooraa, pyhää tekstiä, omasta sosiaalisesta ryhmästään käsin, vähemmistönä vähemmistön sisällä, juutalaisina mutta erityisesti karaiittisina juutalaisina ja naisina. Karaiittisen juutalaisen suhde pyhään tekstiin rinnastuu Tsoffarin tulkinnassa karaiittisen naisen tapaan ”lukea” omaa ruumistaan. Kun karaiittinen mies seuraa kuuta laskeakseen oikeaoppisen karaiittisen kalenterin, karaiittinen nainen laskee vartalonsa ”kalenteria” säilyttääkseen yhteisönsä puhtauden. Teoksen alaotsikossa esiintyvällä termillä ethno-reading onkin Tsoffarille erityistä merkitystä, tarkoittaahan sana ’karaiitti’ (hepr. sanajuuresta *qr*, ’lukea, kutsua’) juuri ’lukijaa’,